

Anna Dąbrowska
Małgorzata Pasieka
Uniwersytet Wrocławski

Trudności Niemców w przyswajaniu języka polskiego. Wybrane zagadnienia – aspekt i szyk

Herausforderungen für Deutschsprachige beim Polnischlernen.
Ausgewählte Fragen: Aspekt und Satzgliedfolge

Niemcy uczący się języka polskiego to być może nie zjawisko stare jak świat, ale sięgające na pewno kilku wieków wstecz, o czym świadczą zarówno przekazy na temat dawnych szkół i lektorów języka polskiego, jak i pomocy dydaktycznych opracowywanych m.in. przez samych Niemców.

Początkowo wydawano zbiory rozmówek, z których najstarszy pochodzi z roku 1523, natomiast przeznaczona dla Niemców, napisana po łacinie gramatyka języka polskiego, autorstwa Mikołaja Volckmara, ukazała się w Gdańsku w roku 1594. Dawni autorzy opisują zagadnienia językowe, które uznają za ważne i trudne, skupiają się na tym, co sami „odkryli” w czasie swojej praktyki lektorskiej. Trzeba przyznać, że ich wybory pozostają aktualne do dziś. Także współcześni lektorzy, którzy dostatecznie długo uczą polszczyzny osoby niemieckojęzyczne, z doświadczenia wiedzą, jakie problemy pojawiają się w trakcie procesu dydaktycznego. Być może więc nie dla każdego poniższe uwagi będą czymś zupełnie nowym. Ich wartość polega jednak na tym, że opierają się nie tylko na intuicji i osobistym doświadczeniu, lecz zostały potwierdzone przez wyniki badań przeprowadzonych w ostatnich latach (por. Bibliografia). Wszystkie te analizy wskazują podobne miejsca polszczyzny, które – jak się okazuje – „od zawsze” stanowiły szczególną trudność dla niemieckojęzycznych uczniów.

Źródła, do których odwołujemy się w niniejszym artykule, to:

- Korpus DAMA, który liczy obecnie 1892 błędy niemieckie występujące w 1229 kontekstach minimalnych. Korpus ten jest tworzony przez nas od 20 lat, zawiera ok. 17 tysięcy błędów pochodzących z narracyjnych prac pisanych przez cudzoziemców w języku polskim

(cudzoziemców posługujących się ponad 20 językami pierwszymi); błędy osób niemieckojęzycznych zajmują w nim trzecie miejsce pod względem frekwencji po błędach osób rosyjsko- i ukraińskojęzycznych. Wszystkie prezentowane w tym tekście błędy osób niemieckojęzycznych pochodzą z tego właśnie korpusu, a zdania, w których występują, są oznaczone gwiazdką.

- Książka Marty Skury „Błędy popełniane przez Niemców uczących się języka polskiego” (2022) pokazująca glottodydaktyczne wyniki analizy 1856 błędów popełnionych przez Niemców zdających egzamin certyfikacyjny z JPJO na trzech poziomach zaawansowania (B1, B2, C2). Jest to najobszerniejsza jak dotąd praca na temat błędów popełnianych w polszczyźnie przez osoby niemieckojęzyczne;
- Wyniki grantu „Lingwistyczne i glottodydaktyczne problemy polsko-niemieckiej dwujęzyczności” (2012–2015), realizowanego wspólnie przez Uniwersytet Alberta i Ludwika we Fryburgu Bryzgowijskim i Uniwersytet Wrocławski, ujęte w książce „Utrata i odzyskiwanie języka polskiego. Językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty niepełnej polsko-niemieckiej dwujęzyczności” pod red. Juliane Besters-Dilger, Anny Dąbrowskiej, Grzegorza Krajewskiego i Anny Żurek (2016). Projekt dotyczył atrycji języka polskiego w kontakcie z językiem niemieckim.

Analiza błędów niemieckich pochodzących z korpusu DAMA pokazała, że połowa z nich dotyczy leksyki (błędy czasownika, rzeczownika, przyimka, przymiotnika, frazeologizmów), aspektu czasownika, składni, w tym szyku wyrazów, oraz rekcji różnych części mowy. Wyniki badań Marty Skury (2022) wskazują na te same trudności, jednak w nieco innej kolejności. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu na potrzeby niniejszego tekstu wybieramy jedynie dwa problemy gramatyczne, które pojawiają się we wszystkich wymienionych źródłach:

- a. aspekt czasownika,
- b. błędy szyku.

Aspekt czasownika

Aspekt należy do najtrudniejszych problemów morfologii czasownika, co potwierdzają wszystkie wspomniane badania polszczyzny Niemców. Odróżnia to tę grupę uczących się od Słowian, którzy takich problemów zazwyczaj nie mają lub mają w ograniczonym zakresie, tj. gdy chodzi o znajomość samych form, a nie wybór poprawnego aspektu.

Trudność w opanowaniu aspektu jest dwójakiego rodzaju – z jednej strony dotyczy formy: uczący się musi rozpoznawać i umieć tworzyć podstawowe i zmodyfikowane semantycznie formy aspektowe, z drugiej strony poprawnego użycia, czyli umiejętności zastosowania odpowiedniej formy aspektowej w konkretnym kontekście.

Aby opanować stronę formalną, należy przede wszystkim wiedzieć:

- że istnieją trzy sposoby tworzenia par aspektowych: przez dodanie prefiksu: *robić* – *zrobić*, sufiksu: *kupić* – *kupować* oraz supletywizm: *mówić* – *powiedzieć*;
- jakie prefiksy modyfikują znaczenie poszczególnych czasowników i jak utworzyć od nich wtórne pary aspektowe. I tak np. *pisać* > *napisać* to właściwa, podstawowa para aspektowa,

natomiast jednym z prefiksów modyfikujących znaczenie tego czasownika jest np. *od-*. Nowo powstały czasownik *odpisać* ma dokonaną formę aspektową, a jego formą niedokonaną jest *odpisywać*, utworzone przez dodanie sufiksu *-ywa-*; podobnie wyglądają inne wtórne pary aspektowe, np. *przepisać – przepisywać, dopisać – dopisywać, podpisać – podpisywać*;

- że jednocześnie mogą wystąpić dwa prefiksy, z których pierwszy to *po-* (*poodpisywać, poukładać, poodjeżdżać, poprzychodzić*); po tych czasownikach występuje zawsze dopełnienie w liczbie mnogiej, np. *Nie zdążę przed urlopem poodpisywać na wszystkie maile*, natomiast przy czasownikach ruchu podmiot w liczbie mnogiej, np. *Wszystkie pociągi do Warszawy już poodjeżdżały i musieliśmy spędzić noc w hotelu*;
- że w stronie biernej po czasowniku *zostać* używa się czasownika dokonanego: *Obraz został sprzedany na licytacji*.

Aby zastosować czasownik w odpowiednim aspekcie, należy poznać zasady użycia form dokonanych i niedokonanych zarówno obiektywne, jak i subiektywne. Zasady obiektywne związane są z:

- tworzeniem czasów: czas teraźniejszy tworzy się tylko od czasowników niedokonanych: *Czekamy w kolejce do lekarza*;
- tworzeniem imiesłówów: imiesłowy zakończone na *-ąc* i *-ący* tworzy się jedynie od czasowników niedokonanych: *Jadąc samochodem, nie zauważył czerwonego światła; Ludzie palący papierosy mają kłopoty ze zdrowiem*, natomiast imiesłów na *-wszy/-wszy* tylko od czasowników dokonanych: *Popelnivszy wiele błędów, ambasador podał się do dymisji*;
- tworzeniem trybu rozkazującego: zazwyczaj następuje zmiana aspektu w zdaniach zaprzeczonych: *Kup pomidory! Nie kupuj pomidorów!*;
- zastosowaniem czasowników fazowych *zaczynać, przestać, kończyć*, po których używane są czasowniki niedokonane: *Kiedy zaczniesz się uczyć do egzaminu? Przestań już oglądać te filmiki! Przed chwilą skończyliśmy sprzątać mieszkanie*,
- wyrażaniem działania ukończonego: *Pociąg dojechał do stacji końcowej* i trwającego: *Pociąg właśnie dojeżdżał do stacji końcowej, kiedy nagle zabrakło prądu*; początku czynności: *Poszedł do domu*; czynności jednorazowych: *Kupiłam już chleb* i powtarzalnych: *Chleb kupowałam zawsze w tej piekarni*.

Zasady subiektywne związane są z podejściem wypowiadającego się do treści wypowiedzi. W zdaniu *Wczoraj czytałam książkę* nadawca kładzie nacisk na sam proces czytania, natomiast w wypowiedzeniu *Wczoraj przeczytałam książkę* zwraca uwagę na ukończenie czynności.

Wielość reguł powoduje, że uczący się, aby utworzyć poprawną wypowiedź z użyciem aspektu, musi dokonać wielu gramatycznych operacji cząstkowych. Nie może więc dziwić, że jest to dla niego trudne. Poniższe wypowiedzi niemieckojęzycznych uczniów potwierdzają te trudności zarówno w zakresie formy, jak i użycia:

**Tam go umyłam, odśloniąc jego blask.*

Błędem jest utworzenie imiesłowu na *-ąc* od czasownika dokonanego.

**Żeby zachęcić studentów z całego świata na przyjazd do Polski (i właśnie do Krakowa do IP), należy produkować film w stylu dzisiejszego kina akcji.*

Wilk znalazł wszystkie dzieci kozicy, tylko siódmego nie mógł **znajdować.*

W obu powyższych przykładach wyraźnie chodzi o zaakcentowanie rezultatu działania, powinny więc w nich zostać użyte czasowniki dokonane.

Od wielu lat to **powiedziano.*

Ona miała babcię, do której **poszła co tydzień.*

****Dostałem** zawsze tylko jedynki i co miesiąc nagrodę za jakikolwiek pomysł.*

Kiedy byłem w Szwecji, wciąż się **pokazało, że dobrze jest znać język polski.*

Prawie codziennie wychowawca naszej klasy **dał mi listy dla moich rodziców.*

W zacytowanych powyżej zdaniach chodzi o czynności powtarzalne, a więc użycie czasowników dokonanych jest błędem.

Dużo zakładów **będzie u nas **zainwestować**.*

Z tego powodu **będę trochę czasu **poświęcić** omówieniu spraw Niemców.*

Piszący prawdopodobnie nie rozpoznali czasownika dokonanego i błędnie utworzyli czas przyszły złożony (poprawna forma wymaga czasownika *będę* w połączeniu z czasownikiem niedokonanym).

Nie **kup chleba, bo jeszcze mamy dużo.*

Zanegowane zdanie z rozkaznikiem w stylu neutralnym wymaga użycia czasownika niedokonanego. Należy jednak zaznaczyć, że możliwe byłoby zdanie nacechowane stylistycznie z użyciem czasownika w aspekcie dokonanym: **Nie zjedz** no tylko całej czekolady!

Aż mi żal, że moje liceum nie korzystało z bliskości Polski, że żadna wycieczka nie **została tam **organizowana**.*

Oni **zostali odwiedzani przez jakieś grupy.*

W powyższych zdaniach po czasowniku *zostać* powinno się użyć czasowników dokonanych.

Kiedy moja matka jest jeszcze w kościele, już **zaczynamy przygotować kolację.*

Po czasownikach fazowych: (s)kończyć, przestawać/przestać, zaczynać/zacząć należy użyć niedokonanej formy czasownika.

Zdajemy sobie sprawę, że dla Niemców uczących się języka polskiego aspekt nie stanowi jedynej trudności w zakresie fleksji czasownika. Skoncentrowaliśmy się na nim, ponieważ we wszystkich wspomnianych opracowaniach jest jednym z najważniejszych zagadnień. Potwierdza to również doświadczenie lektorów i egzaminatorów.

Badania Marty Skury pokazują, że liczba błędów aspektowych maleje wraz ze wzrostem poziomu kompetencji językowej: poziom B1 – 37%, B2 – 32%, C2 – 27% (% w stosunku do wszystkich błędów fleksyjnych). Jednak spadek liczby tych błędów nie jest znaczący i występują one również w sposób widoczny u osób najbardziej zaawansowanych językowo.

Szyk wyrazów w zdaniu

Szyk wyrazów w języku polskim jest albo stały, albo swobodny, jednak nie zupełnie dowolny. Reguły dotyczące szyku stałego nie są liczne, a ich naruszenie powoduje niegramatyczność wypowiedzenia. Szyk stały charakteryzuje spójniki i przyimki, przy czym w obrębie tych zagadnień błędy pojawiają się raczej rzadko. Szykiem swobodnym natomiast kierują nie rygorystyczne reguły, lecz pewne tendencje.

Szyk swobodny może być relewantny – zmiana kolejności wyrazów powoduje zmianę znaczenia: *sok pomarańczowy* (czyli zrobiony z pomarańczy) – *pomarańczowy sok* (jakiś sok o kolorze pomarańczowym) – albo nirelewantny – zmiana szyku nie powoduje zmiany znaczenia: *Wolisz kawę czy herbatę?* – *Wolisz herbatę czy kawę?* Większość wyrazów występuje w szyku swobodnym nirelewantnym, ale postępowanie niezgodne z tendencjami często sprawia, że wypowiedź może zostać odebrana jako nacechowana, nieneutralna, a nawet trudna do zrozumienia. Wskazane jest więc dostosowywanie się do tendencji rządzących szykiem.

Wybrane zagadnienia dotyczące szyku

Podstawowy neutralny szyk wypowiedzenia to podmiot – orzeczenie – dopełnienie (SVO). Jego naruszenie zwykle nie powoduje zmiany znaczenia, jednak może utrudnić odbiór komunikatu:

**Trzymałam ładny dzbanek w rękach, który mi się bardzo stary wydał.*

Poprawna wersja powyższego zdania brzmi: *Trzymałam w rękach ładny dzbanek, który wydał mi się bardzo stary.* Spójnika *który* używa się bezpośrednio po wyrazie, do którego się odnosi, ponadto w zdaniu podrzędnym orzeczenie nie powinno występować na jego końcu, ale bezpośrednio po spójniku.

**Tak naprawdę mundury są wszędzie, czasami bardzo widoczne, czasami trochę ukryte są.*

W tym wypadku na pewno orzeczenie *są* nie może stać na końcu wypowiedzenia. Istnieją dwie poprawne wersje: *Tak naprawdę mundury są wszędzie, czasami (są) bardzo widoczne, czasami trochę ukryte.*

Szyk przydawek (określeń rzeczowników)

Podstawowe pytanie brzmi: przed rzeczownikiem czy po nim?

- przydawka wyrażona przymiotnikiem

Przydawka przymiotna stoi przed rzeczownikiem, jeśli oznacza cechę charakterystyczną dla danej rzeczy lub osoby, np. *mądra kobieta*, a po rzeczowniku, jeśli razem z nim tworzy nazwę, np. *język polski*.

**O polskim języku nie czuję się kompetentny do wygłaszania takich opinii.*

W tym zdaniu występują dwa wykojeżenia: po pierwsze, przydawka gatunkująca pojawiła się przed rzeczownikiem (*polskim języku*), a po drugie, nastąpiło naruszenie zasady SVO: dopełnienie stoi na pierwszym miejscu, a w zdaniu neutralnym powinien tam się znaleźć podmiot. Poprawne zdanie brzmi: *Nie czuję się kompetentny do wygłaszania takich opinii o języku polskim.*

**Ona nas oglądała przez drzwi otwarte i zaraz zniknęła w pokoju syna.*

Sformułowanie *drzwi otwarte* oznacza dzień, w którym dana instytucja opowiada chętnym o swojej działalności i oprowadza po swojej siedzibie. A *otwarte drzwi* to po prostu niezamknięte drzwi.

**Uniwersytet w Bochum został zbudowany w sześćdziesiątych latach.*

Lata sześćdziesiąte są nazwą całej dekady, dlatego przydawka powinna stać po rzeczowniku (w *latach sześćdziesiątych*).

**Tabu zostają ustalone przez ważne moralne autorytety.*

Autorytet moralny to określenie człowieka o cechach godnych naśladowania, dlatego przydawka musi stać po rzeczowniku (*autorytety moralne*).

– przydawka rzeczowna

Przydawka wyrażona rzeczownikiem stoi zwykle po wyrazie określanym, np. *samochód mamy, sekretariat instytutu*.

**Moją ulubioną ciocią jest mamy siostra.*

Zdanie to powinno brzmieć: *Moją ulubioną ciocią jest siostra mamy*.

Zasada styczności (zasada przyległości, reguła sąsiedztwa) dotyczy tego, że wyrazy związane ze sobą pod względem formalnym i semantycznym powinny stać jak najbliżej siebie. Respektowanie tej reguły ułatwia zrozumienie wypowiedzi.

**Oni bardziej kojarzą Kolonię z Niemcami niż Düsseldorf.*

Zdanie to powinno brzmieć: *Oni bardziej kojarzą z Niemcami Kolonię niż Düsseldorf*, ponieważ *Kolonia* i *Düsseldorf* pełnią w tym zdaniu taką samą funkcję.

**Ja lubię rzeczy jeść, które sama bym nie gotowała.*

W pierwszym zdaniu oba czasowniki powinny stać obok siebie: *lubię jeść*, a po nich dopełnienie rzeczy: (*Ja*) *lubię jeść rzeczy, których sama bym nie ugotowała*. Ponadto spójnik *który* umieszcza się bezpośrednio po rzeczowniku, do którego się odnosi. Użycie zaimka osobowego *ja* jest w tym zdaniu możliwe, ale niekonieczne, ponieważ na tę osobę wskazuje końcówka osobowa czasownika.

**Moim zdaniem wiele zależy od sposobu rodziców zachowania się.*

W powyższym zdaniu zostały naruszone dwie zasady – reguła styczności: powinno być *sposób zachowania się* oraz szyk przydawki rzeczownej: powinno być *zachowanie się rodziców*. Całe zdanie po korekcie brzmi więc: *Moim zdaniem wiele zależy od sposobu zachowania się rodziców*.

Szyk przyimka

Przyimek musi stać bezpośrednio przed rzeczownikiem lub grupą nominalną, np. *Nauczycielka podeszła do grupy swoich nowych uczniów*.

**Wenecję zwiedzaliśmy przez jedynie dwa dni.*

Zdanie to powinno brzmieć: *Wenecję zwiedzaliśmy jedynie przez dwa dni*. Przyimek *przez* musi poprzedzać grupę *dwa dni*. Jest to jeden z niewielu przykładów naruszenia szyku stałego.

Modulant *nie*

Modulant *nie* powinien stać bezpośrednio przed wyrazem, do którego się odnosi. W poniższym zdaniu – przed czasownikiem.

**Dostałam palmę wielkanocną i mogę powiedzieć, że nigdy nie w życiu widziałam coś takiego.* Wersja poprawna tego zdania brzmi: *Dostałam palmę wielkanocną i mogę powiedzieć, że nigdy w życiu nie widziałam czegoś takiego.* Prawdopodobnie zaburzenie szyku wynika z zapamiętanego podwójnego przeczenia *nigdy nie*, zwykle występującego w takiej kolejności.

Warto zaznaczyć, że stopień zaawansowania językowego nie wpływa na ograniczenie liczby błędów szyku. Są one obecne również na najwyższych poziomach znajomości języka polskiego (Skura 2022), co pokazuje, że jest to jego naprawdę trudne miejsce. Podobnie błędy aspektu występują także na wyższych poziomach biegłości językowej. Warto zaznaczyć, że poprawny szyk wyrazów może sprawiać trudności również rodzimym użytkownikom polszczyzny. Inaczej natomiast jest w wypadku aspektu – Polacy nie popełniają błędów w tym zakresie.

W tym tekście przedstawiliśmy tylko te błędy szyku, które w korpusie DAMA występują najczęściej. Ze względu na ograniczoną objętość opracowania nie ujęliśmy innych ważnych zagadnień, na przykład pozycji *się* lub zaimków osobowych w zdaniu. Pełniejszy opis obu poruszonych w tym tekście zagadnień znajduje się w będącym w druku *Przewodniku po trudnych miejscach polszczyzny* naszego autorstwa. Trzeba zaznaczyć, że oba przedstawione tu zagadnienia to jedynie fragmenty dwóch obszernych haseł wybranych spośród dwustu pięćdziesięciu. Hasła w *Przewodniku* zostały opracowane na podstawie korpusu DAMA, zawierającego nie tylko błędy niemieckojęzyczne.

LITERATURA

Besters-Dilger, Dąbrowska A., Krajewski G., Żurek A., red., 2016, Utrata i odzyskiwanie języka polskiego. Językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty niepełnej polsko-niemieckiej dwujęzyczności, Łask.

Dąbrowska A., Pasieka M., 2004, Wybrane zagadnienia morfologii czasownika jako problem glottodydaktyczny, w: Wojtak M., Rzeszutko M., red., W kręgu wiernej mowy, Lublin, s. 513–528.

Pasieka M., 2006, „Polski nie jest językiem, którego szybko i bez ambicji się uczy”, czyli o niektórych błędach w języku polskim popełnianych przez cudzoziemców, „Rozprawy Komisji Językowej WTN”, t. 33, s. 83–90.

Skura M., 2022, Błędy popełniane przez Niemców uczących się języka polskiego. Analiza językowa na potrzeby glottodydaktyczne, Warszawa.